

Tanulmányok

A materiális területi tőke vizsgálata a hazai LEADER helyi akciócsoportokban

A területi tőke fogalma folyamatosan átalakulásban van. Értelmezése, illetve vizsgálata napjainkban már a modern regionális tudomány részét képezi, egyre több nemzetközi és hazai kutatás keretében foglalkoznak a területi tőke meghatározásával, amelyet vidéki térségek esetében vidéktőkének is szoktak nevezni (Kis, 2014). Széles körben elfogadott, általános definíciója azonban máig nincs e kifejezéseknek, fogalmi rendszerükben előfordulnak eltérések és átfedések is, így mérhetőségük, számszerűsített vizsgálatuk számos korlátba ütközik (Oláh, 2017; Jóna, 2013; Jóna-Tóth, 2012; Tóth, 2011).

Hazai és nemzetközi szakirodalomban egyaránt gyakran szokták idézni a LEADER European Observatory (1999) átfogó definícióját, miszerint a területi tőke egy adott terület összes megfogható és megfoghatatlan elemét jelenti, amelyek egyfelől vagyont, másfelől viszont korlátot alkotnak.

A területi tőke kifejezés definiálása céljából gyakran hivatkoznak az OECD 2001-es Területi Kitekintés című tanulmányára is. Ebben a műben az OECD a területi tőkét a városok és régiók endogén fejlődését megalapozó eszközállományként határozza meg, amelynek elemei az intézmények, a döntéshozatali módok és az eszközök leghatékonyabb felhasználást segítő szakmai készségek.

Hasonlóan határozta meg a területi tőke fogalmát Rechnittzer és Smahó (2011, p.25.) is: „A területi tőke tehát olyan adottságok összessége, amelyek hely- vagy térség specifikusak, s egyben

arra orientálják a fejlesztéspolitikát, hogy annak fókuszába a lokális értékek kerüljenek, azok folyamatos megújítására koncentráljanak.”

Lin (2001) a fent említett LEADER European Observatory tanulmányban található koncepcióhoz hasonló tőkekatagóriákat határozott meg. A klasszikus, hagyományos kategóriába sorolja a kézzel fogható elemeket, míg az új, modern csoportban már megemlíti a nem kézzel fogható elemeket, például a személyes kapcsolatokat, a tudást és az információt (más néven humán, kapcsolati és tudástőkét). Különbséget lehet tenni tehát a területi tőke materiális, illetve immateriális alrendszerait hangsúlyozó modellek (pl. Camagni, 2008) között (Tóth, 2011; Áldorfainé Czabadai, 2016; Káposzta, 2016).

Dombi és szerzőtársai (2017) munkájához hasonlóan mi is a materiális tőke három alapvető összetevőjére fókuszálunk jelen tanulmányban:

- a gazdasági tőkére;
- az infrastrukturális tőkére;
- és az intézményi tőkére.

A gazdasági tőke egyik formája a pénzügyi tőke, a másik formája a tulajdonjogi formában intézményesült tőke, mely pénzre váltható, vagyis rövid vagy hosszútávú pénzügyi forrást jelent. Az intézményesült formában megjelenő gazdasági tőke pedig jellegeből adódóan a kulturális – és a társadalmi tőkén alapszik. (Bourdieu, 1999; Farkas, 2013) Területi kutatások szempontjából a gazdasági tőke elsősorban a vizsgált térség gazdasági teljesítményét, a lakosok vállalkozókészségét és részben a versenyképességét és a jólétét tartalmazza (Jóna – Hajnal, 2014).

A tér tőkehálózatán belüli fontosságát Kovács – Bodnár (2016) szerzőpáros kutatása mutatta ki, amely szerint az infrastrukturális tőke a vállalkozási környezetre közvetlen, míg a magán állótőkére közvetlen és közvetett hosszútávú hatást is gyakorol. Fontos azonban kitérni arra, hogy az infrastrukturális tőke jelentősége nem a beruházás mértékében keresendő, hanem annak felhasználásában és üzemeltetésében. Vagyis az infrastrukturális fejlesztések egyértelmű tőke növekedést eredményeznek, de üzemeltetésük jelentik hosszútávon a tér tőkehálózában meghatározó szerepét (Ohnsorge-Szabó, 2005).

Jóna és Hajnal (2014) szerzőpáros szerint az infrastrukturális tőke az infrastruktúra elemeinek adottságát és méretét foglalja magában. Brasili és szerzőtársai (2012) ennél szűkebben értelmezik az infrastrukturális tőke fogalmát, szerintük olyan kommunikációs erőforrások (utak, repülőterek, vasút) összessége, amelyek előmozdítják az emberek, áruk és szolgáltatások mozgását, illetve cseréjét. E tőketípus vizsgálatokor mi főként közművesítéssel és természeti adottságokkal kapcsolatos indikátorok alakulását elemeztük.

Egyes kutatások az intézményi tőkét, struktúrák, valamint intézmények jogi és pénzügyi szerkezetének definiálják, amely egy társadalom működését lehetővé teszik. Ebbe beletartoznak a jog- és a biztosítási rendszerek, továbbá olyan rendszerek, amelyek megteremtik a különböző cseremechanizmusokat, a szabályozási struktúrák, amelyek védik a természeti környezetet, emberi jogokat és az emberi egészséget és jólétet. (Alternatív Gazdaság Lexikon, n.é)

Mi ennél szűkebben értelmeztük az intézményi tőke fogalmát. Jóna és Hajnal (2014) szerzőpárhoz, valamint Dombi és munkatársaihoz (2017) hasonlóan intézményi tőkével mi azt mértük, hogy adott kistérség milyen mértékben ellátott közintézményekkel, illetve azok szolgáltatásaival. Elsősorban a művelődési, kulturális intézményekkel kapcsolatos indikátorokat vontunk be a vizsgálatainkba.

Anyag és módszertan

A vizsgálataink során elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal 2015-ös Területi Statisztikai Adatok Rendszer adataira hagyatkoztunk. Emellett felhasználtuk még a Nemzeti Adó- és Vámhivatal néhány adatát is. Az előállított adatbázis paraméterezésénél azokat a mérőindikátorokat figyelmen kívül hagytuk, ahol a kódolás szempontjából ismeretlen adat aránya meghaladta a teljes települési arány 5%-át, amely már interpretálhatósági problémákat vehetne fel. Ezt az eljárást azért tartottuk fontosnak, hogy elkerüljük az értékhelyettesítési technikák alkalmazásának szükségességét.

Az elemzésbe a LEADER programban teljes területtel jogosult 2961 települést vontunk csak be, míg a külterülettel jogosult településeket kizártuk a vizsgálatokból, mivel a külterületekre vonatkozóan nem álltak rendelkezésünkre a kutatásunkhoz szükséges adatok. A települések 103 Helyi Akciócsoportba tartoznak. Az elemzéshez és az eredmények grafikus megjelenítéséhez Microsoft Excel és SPSS 22 for Windows programot használtunk.

A bevezetésben említett szakirodalmak alapján a materiális tőkén belül három alcsoportot alakítottunk ki: gazdasági, infrastrukturális és intézményi tőke alcsoportját. Emellett az adatbázis három technikai változót (sorszám, HACS név, HACS kód, település területi jogosultsága) is tartalmazott.

Az elemzéseket LEADER-kistérségekre (103 db) aggregált mutatókkal végeztük. A metrikus, arányskálán végzett méréseknél az adatokból előállítottunk számtani átlagot, szórást, minimum és maximum értékeket, gyakorisági megoszlásokat. A többváltozós statisztikai elemzési módszerek közül a struktúrafeltárás és az indikátorok csökkentése céljából faktorelemzést végeztünk, majd a hasonló LEADER Helyi Akciócsoportok csoportosítása végett klaszteranalízist alkalmaztunk.

Eredetileg 33 származtatott mutatót vizsgáltunk, ám az egyváltozós elemzéseket követően úgy döntöttünk, hogy faktorelemzésbe már csak a vidéki településeken leginkább releváns 15 indikátort (gazdasági tőke 5db, infrastrukturális tőke 5 db, intézményi tőke 5 db) hagyjuk meg a kataszterben (1. táblázat). Mivel a faktorálás HACS szinten zajlott, nem teljesült az a módszertani kritérium, hogy az elemzésbe vont modellváltozók száma az érvényesség szempontjából legalább tízszeresen meghaladják a megfigyelési egységek számát. Ám mivel a megengedőbb szabály szerint az esetek számának csak ötször kell meghaladnia a változók számát (ld. Sajtos-Mitev, 2007), és mi ragaszkodtunk hozzá, hogy ne település szinten végezzük el az elemzést, így végül HACS-szinten tettük azt.

1. táblázat: A materiális területi tőke indikátorai

	Változók	Évszám	Forrás
Gazdasági tőke	Ezer lakosra jutó személyi jövedelemadó fizetők száma (fő)	2015	TelR-NAV
	Egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó alap (Ft)	2015	TelR-NAV
	Egy vállalkozásra jutó export értékesítés nettó árbevétele (Ft)	2015	TelR-NAV
	Egy vállalatra jutó saját tőke összege (Ft)	2015	TelR-NAV
	Munkanélküliségi ráta (%)	2015	TelR-TSTAR
Infrastrukturális tőke	Ezer lakásra jutó közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma (db)	2015	TelR-TSTAR
	Ezer lakásra jutó közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba (közcsatorna-hálózatba) bekapcsolt lakások száma (db)	2015	TelR-TSTAR
	1 km ² -re jutó állami közutak hossza (km)	2015	TelR-TSTAR
	1 km ² -re jutó védett természeti terület nagysága (m ²)	2015	TelR-TSTAR
	1 km ² -re jutó összes zöldterület nagysága (m ²)	2015	TelR-TSTAR
Intézményi tőke	Ezer főre jutó könyvtárak száma (db)	2015	TelR-TSTAR
	Ezer főre jutó közművelődési intézmények száma (db)	2015	TelR-TSTAR
	Ezer főre jutó postahivatalok száma (db)	2015	TelR-TSTAR
	Tízezer főre jutó alap- és középfokú oktatási intézmények feladat-ellátási helyeinek száma (db)	2015	TelR-TSTAR
	Ezer főre jutó alkotó művelődési közösségek száma (db)	2015	TelR-TSTAR

Forrás: saját szerkesztés, 2018

A faktorelemzést a korrelációs mátrixból indítottuk. A korrelációs mátrixot a mérete miatt nem mutatjuk be jelen cikkben. A faktorelemzés során többféle extrakciós módszert is kipróbáltunk, végül a főkomponens elemzés (Principal Component – PCA) mellett döntöttünk, mivel még a kutatás elején kikötöttük, hogy a faktorszám beállítás nélküli rotálatlan, egységnyi sajátértékkel rendelkező faktorok által magyarázott heterogenitás haladjon meg a 60%-ot és ez csakis a PCA-módszernél teljesült. A másik oka annak, hogy éppen erre a módszerre esett a választásunk, hogy az esetszámhoz képest viszonylag magas volt a változók száma és ez a módszer minimális információvesztéssel csökkenti a változók számát (ld. Sajtos – Mitev, 2007).

A faktorelemzéskor az adatok alkalmazhatóságát egyrészt az anti-image korrelációs mátrixban található MSA-értékek segítségével vizsgáltuk. Azokat az indikátorokat tartottuk meg az elemzés során, amelyek MSA értéke elérte a 0,5-öt.

Emellett két további mérőszámot is alkalmaztunk annak érdekében, hogy megítélhessük, a változók mennyire alkalmasak a faktorelemzésre. Az egyik a Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) kritérium volt, a másik pedig a Bartlett-próba. A KMO értéke esetében 0,5 felett gyenge, 0,6 felett közepes, míg 0,7 felett megfelelő az elemzésre (Sajtos-Mitev, 2007). A Bartlett-próba esetén pedig a változók akkor alkalmasak az elemzésre, ha a szignifikanciaszint kisebb, mint 0,05.

Az elfogadhatósági határértéket 0,5-re állítottuk be a kommunalitás értékeknél. Ennek valamennyi vizsgált változó megfelelt. Később azonban kivettük a faktorelemzésből az ezer főre jutó alkotó művelődési közösségek száma (db) változót az elemzésből, mivel a faktorsúlyai érvényes sajátérték mellett is két faktoron helyezkedtek el a rotált faktormátrixban. Az alábbiakban már csak a 14 változós elemzés eredményeit ismertetjük.

A faktorszámok meghatározására szintén többféle módszert kipróbáltunk. A Scree-teszt eredményei alapján hat faktor létrehozása tűnt megfelelőnek,

ám végül a varianciahányad-módszer (2. táblázat) alapján öt faktor kialakítása mellett döntöttünk.

A 2. táblázatban látható, hogy az első faktornál a magyarázott variancia értéke közel 25%, a másodiknál 21%, a harmadiknál 12%, a negyediknél 11%, míg az ötödiknél 9%, vagyis a kiinduló változók teljes varianciájának közel 78%-át meg tudjuk magyarázni az öt faktor segítségével, amely igen kedvező értéknek tekinthető.

A faktorrotálási módszerek közül szintén többet kipróbáltunk. Mivel a faktorok korrelálatlansága nem volt cél, ezért először a nem derékszögű eljárás

2. táblázat: A teljes magyarázott variancia

Komponens	Kezdeti sajátérték			Extraktív négyzetösszeg			Rotált négyzetösszeg		
	Teljes	Variancia (%)	Összesített (%)	Teljes	Variancia (%)	Összesített (%)	Teljes	Variancia (%)	Összesített (%)
1	3,495	24,966	24,966	3,495	24,966	24,966	2,941	21,011	21,011
2	3,006	21,47	46,435	3,006	21,47	46,435	2,464	17,6	38,611
3	1,653	11,807	58,242	1,653	11,807	58,242	2,245	16,039	54,649
4	1,495	10,677	68,92	1,495	10,677	68,92	1,85	13,214	67,863
5	1,222	8,728	77,648	1,222	8,728	77,648	1,37	9,784	77,648
6	0,802	5,729	83,377						
7	0,525	3,751	87,128						
8	0,467	3,333	90,462						
9	0,432	3,085	93,546						
10	0,333	2,38	95,927						
11	0,214	1,531	97,457						
12	0,206	1,472	98,929						
13	0,118	0,84	99,769						
14	0,032	0,231	100,000						

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2017

rásokat (a Promax és a Direct Oblimin módszereket) próbáltuk ki. Az eredmények biztatóak voltak, ám végül mégis egy derékszögű módszert, a Varimax módszert alkalmaztunk, mivel ez a forgatási módszer segítette leginkább a faktorok szétválasztását, stabilabb szerkezetet hozott létre, ezáltal pedig a faktorrendszer értelmezhetősége is javult.

Ezután - ahogy azt már korábban is említettük - a kapott faktorok alapján klaszterelemzés segítségével csoportosítottuk a hasonló LEADER Helyi Akciócsoportokat. Előtte a faktorok eloszlását egymintás Kolmogorov-Smirnov teszttel ellenőriztük. Az első három faktor normális értékeloszlású volt, ám a negyedik és ötödik faktorok esetében kiugró értékeket találtunk.

A klaszterelemzésnél sok múlik azon, hogy milyen klaszterezési eljárást választunk, illetve milyen távolságmérikát alkalmazunk, mivel ezek döntően befolyásolják a kapott végeredményt (Molnár, 2015). A hierarchikus és a K-közép klaszterképző módszerek esetében normalizált eloszlással kellett volna dolgozni, ki kellett volna kapcsolni a szélsőértéket. Ezért mi inkább a kétfázisú klaszteranalízist alkalmaztuk, amely esetében az outlierok külön kezelése nem szükséges, mivel „*a programmodulba táplált matematikai algoritmus képes ezek automatikus azonosítására és különválogatására*” (Dombi et al., 2017, p.120.). A klaszterezési eljárás távolságmérése a logaritmusos valószínűség alapján, a klaszterek kiszámítása a stabilabb eredményekre vezető BIC (Bayesian Information Criterion) infor-

máció kritérium mentén valósult meg. Ahogy már említettük, a faktor pontértékek eloszlásának normalitása nem mind-egyik faktor esetében teljesült, ezért ezt outlier szűrés (noise handling) segítségével ellensúlyoztuk. Több próbát követően kiderült, hogy a megfelelő outlier szűrésű sáv 10%-os.

Kutatási eredmények

A faktorelemzés eredményei

A modelltisztítási folyamat végére a KMO-érték 0,67, amely a bevezetésben említett határértékek alapján csupán közepes erősségűnek mondható, ám ez elfogadható, vagyis a változóink alkalmasak a faktorelemzésre. Ezt a feltevést a Bartlett-teszt is megerősíti, hiszen el lehet vetni a Bartlett-próba nullhipotézisét, miszerint a vizsgált indikátorok között nincs korreláció. A szignifikanciaszint ugyanis kisebb 0,05-nél (0,00) (3. táblázat).

3. táblázat: A KMO és a Bartlett-teszt eredményei

Kaiser-Meyer-Olkin érték		0,671
Bartlett-teszt	Khi-négyzet	858,06
	df	91
	Sig.	0

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2018

Az indikátorok 0,52 és 0,92 közötti kommunalitás értékzónában helyezkednek el, vagyis alkalmasak a faktorelemzésre (4. táblázat). A 0,65 alatti kommunalitás mező csupán egy intéz-

ményi tőke indikátort tartalmaz. Az összes többi indikátor ennél magasabb sávban pozicionálódik.

Az első faktor mindhárom komponense intézményi tőke indikátor (5. táblázat). Ez faktor a következő indikátorokat tartalmazza: az ezer főre jutó könyvtárak száma, az ezer főre jutó közművelődési intézmények száma és az ezer főre jutó postahivatalok száma.

Mindhárom faktorsúly pozitív, egy irányba mutat. A tartalma és a jelentése alapján az első faktornak az „intézményi tőke” nevet adtunk (5. táblázat).

A második faktor négy komponenst tartalmaz, amelyek közül három gazdasági tőke, egy pedig intézményi tőke indikátor. A gazdasági tőke indikátorok

közül a munkanélküliségi rátát, az ezer lakosra jutó személyi jövedelemadót fizetők számát és az egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó alapot, míg az intézményi tőke indikátorok közül a tízezer főre jutó alap- és középfokú oktatási intézmények feladat-ellátási helyeinek számát tömöríti. A munkanélküliségi ráta, illetve a tízezer főre jutó alap- és középfokú oktatási intézmények feladatellátási helyeinek száma esetében a faktorsúlyok negatívak, míg a két másik indikátornál pozitívak. A tartalma és a jelentése alapján a második faktort „gazdasági tőke és oktatási intézmények” névvel láttuk el (5. táblázat).

4. táblázat: A modellben maradt materiális komponensek végső kommunalitásainak alakulása

Indikátorok	Kezdeti	Végső
Tízezer főre jutó alap- és középfokú oktatási intézmények feladat-ellátási helyeinek száma	1	0,518
Ezer lakosra jutó személyi jövedelemadót fizetők száma	1	0,653
Ezer főre jutó postahivatalok száma	1	0,676
1 km ² -re jutó védett természeti terület nagysága	1	0,678
Egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó alap	1	0,762
1 km ² -re jutó állami közutak hossza	1	0,770
Ezer lakásra jutó közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba (közcsatorna-hálózatba) bekapcsolt lakások száma	1	0,778
Munkanélküliségi ráta	1	0,787
1 km ² -re jutó összes zöldterület nagysága	1	0,790
Egy vállalkozásra jutó export értékesítés nettó árbevétele	1	0,870
Egy vállalatra jutó saját tőke összege	1	0,873
Ezer főre jutó közművelődési intézmények száma	1	0,888
Ezer főre jutó könyvtárak száma	1	0,912
Ezer lakásra jutó közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma	1	0,923

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2018

5. táblázat: Mteriális tőke faktorok

Faktor-csoportok	Indikátorok	Faktorkomponensek				
		1	2	3	4	5
Intézményi tőke	Ezer főre jutó könyvtárak száma	0,943				
	Ezer főre jutó közművelődési intézmények száma	0,926				
	Ezer főre jutó postahivatalok száma	0,790				
Gazdasági tőke és oktatási intézmények	Munkanélküliségi ráta		-0,857			
	Ezer lakosra jutó személyi jövedelemadó fizetők száma		0,757			
	Egy adófizetőre jutó személyi jövedelemadó alap		0,685			
	Tízezer főre jutó alap- és középfokú oktatási intézmények feladat-ellátási helyeinek száma		-0,655			
Vonalas infrastruktúra	Ezer lakásra jutó közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma			0,932		
	Ezer lakásra jutó közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba (közcsatorna-hálózatba) bekapcsolt lakások száma			0,782		
	1 km ² -re jutó állami közutak hossza			0,631		
Vállalkozási jellemzők	Egy vállalkozásra jutó export értékesítés nettó árbevétele				0,918	
	Egy vállalatra jutó saját tőke összege				0,917	
Természeti környezet	1 km ² -re jutó összes zöldterület nagysága					0,839
	1 km ² -re jutó védett természeti terület nagysága					0,732

Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2018

A harmadik faktor három infrastrukturális tőke indikátorból áll: az ezer lakásra jutó közüzemi ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások száma, az ezer lakásra jutó közüzemi szennyvízgyűjtő-hálózatba (közcsatorna-hálózatba) bekapcsolt lakások száma és az 1 km²-re jutó állami közutak hossza indikátorokból. Mindhárom faktorsúly pozitív, tehát egy irányba mutat. A tartalma és a hordozott információi alapján a harmadik

faktort „vonalas infrastruktúra” névvel illettük (5. táblázat). Ez azt bizonyítja, hogy a fizikai infrastruktúra hangsúlyos eleme a mteriális tőkének.

A negyedik faktor tisztán gazdasági tőkedienció komponenseit tömöríti: az egy vállalkozásra jutó export értékesítés nettó árbevétele és az egy vállalatra jutó saját tőke összege indikátorokat foglalja magában. Mindkét faktorsúly pozitív állású, egy irányba mutat. A tartalma és

a jelentése alapján a negyedik faktort „vállalkozási jellemzők”-nek neveztük el (5. táblázat).

Az ötödik faktor – a harmadikhoz hasonlóan – tisztán infrastrukturális tőke indikátorokból áll: az 1 km²-re jutó összes zöldterület nagysága és az 1 km²-re jutó védett természeti terület nagysága indikátorokat tartalmazza. Mindkét faktorsúly pozitív állású, egy irányba mutat. A tartalma és a hordozott információ alapján a harmadik faktort „természeti környezet” névvel illetük (5. táblázat). Mindez azt támasztja alá, hogy a fizikai mellett, a zöld infrastruktúra is fontos eleme a materiális tőkének.

A klaszterelemzés eredményei

A 103 vizsgált LEADER Helyi Akciócsoport eltérő arányban oszlik meg a klaszterek között (6. táblázat):

6. táblázat: Esetszám az egyes klaszterekben

Klaszter	1.	29,0
	2.	9,0
	3.	22,0
	4.	28,0
	5.	15,0
Érvényes		103,0
Hiányzó		0,0

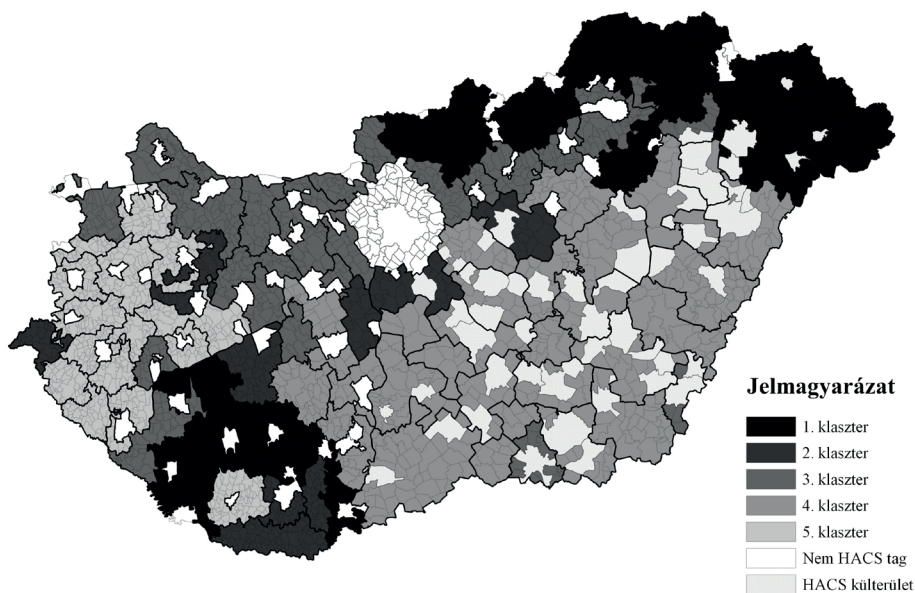
Forrás: saját szerkesztés SPSS 22 for Windows programmal, 2018

Az első klaszter a legnagyobb, 29 Helyi Akciócsoportot foglal magában (6. táblázat). Az 1. ábrán kék színnel jelölt HACS-ok tartoznak ide, ame-

lyek elsősorban Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon helyezkednek el. Az itt található HACS-okban átlag feletti az első (az intézményi tőke) és a harmadik (infrastrukturális tőke) faktorkomponensek értékei, ám nem sokkal haladják meg az országos átlagot. Másrészt viszont ezekre a kistérségekre átlag alatti gazdasági tőke nagyság (magas munkanélküliségi ráta, alacsony a személyi jövedelemadót fizetők száma és a személyi jövedelemadó alap nagysága, kedvezőtlen vállalkozási jellemzők) és az alap- és középfokú oktatási intézmények alacsony száma jellemző. Emellett a védett természeti területek és zöldterületek nagysága is kisebb ezekben a térségekben. Ezt a klasztert „alacsony gazdasági tőkével rendelkező Helyi Akciócsoportok”-nak neveztük el.

A második klaszterben található a legkevesebb Helyi Akciócsoport, mindössze kilenc LEADER-kistérséget takar (6. táblázat). Az 1. ábrán piros színnel jelöltük ezeket a kistérségeket. Azt találtuk, hogy a negyedik (vállalkozási jellemzők) és az ötödik (természeti környezet) faktorok komponensei nagyon kedvezően alakulnak az itt található LEADER Helyi Akciócsoportokban és az első faktor (intézményi tőke) komponensei is átlag feletti értékekkel rendelkeznek. A második faktor (gazdasági tőke és oktatási intézmények) komponensei átlagosnak mondhatóak, míg a harmadik (vonalas infrastruktúra) faktor komponensei kedvezőtlen értékeket mutatnak. Ezért ezt a klasztert a „kedvező vállalkozási jellemzőkkel és magas

1.ábra: Matriális tőke klaszterek

Forrás: saját szerkesztés QGIS segítségével, 2018

természeti értékekkel rendelkező Helyi Akciócsoportok” névvel illetük.

A harmadik klasztert 22 LEADER Helyi Akciócsoport képezi (6. táblázat), amelyeket sárga színnel jelöltünk az 1. ábrán. Az első faktor (intézményi tőke) tekintetében jóval kedvezőtlenebb értékeket kaptunk, mint az országos átlag. Ezzel szemben a második (gazdasági tőke és oktatási intézmények), a harmadik (vonalas infrastruktúra) és az ötödik (természeti környezet, elsősorban a zöldterületek nagysága) faktorok komponensei viszont kedvező értékeket mutatnak országos viszonylatban. A negyedik faktor (vállalkozási jellemzők) tekintetében átlagosnak mondható a helyzet. Ez alapján a „nagy matriális tőkével rendelke-

ző Helyi Akciócsoportok” nevet adtuk ennek a klaszternek.

A negyedik klasztert 28 LEADER Helyi Akciócsoport alkotja (6. táblázat), amelyet zöld színnel ábrázoltunk a fenti ábrán. Főként az Alföldön helyezkednek ezek a kistérségek. Itt alakulnak a legkedvezőtlenebbül az első (intézményi tőke), a harmadik (vonalas infrastruktúra) és az ötödik (természeti környezet) faktorok komponensei. Emellett két gazdasági tőke faktor (a gazdasági tőke és oktatási intézmények és a vállalkozási jellemzők) komponenseit tekintve is átlag alatti értékeket találtunk. Megállapítottuk, hogy ebben a klaszterben találhatóak a matriális tőke szempontjából a legkedvezőtlenebb adottságú LEADER-

kistérségek, ezért ezt a klasztert „alacsony materiális tőkével rendelkező Helyi Akciócsoportok”-nak neveztük el.

Az ötödik klaszter 15 LEADER-kistérséget ölel fel, amelyeket lila színrel jelöltünk a térképen. Elsősorban a Nyugat-Dunántúlon helyezkednek el az ebbe a klaszterbe tartozó HACS-ok. Az itt található Helyi Akciócsoportokban a legmagasabbak az első faktor (intézményi tőke) komponenseinek értékei. Emellett a második faktor (gazdasági tőke és oktatási intézmények) komponensei szintén az országos átlagnál magasabb értékekkel rendelkeznek. A harmadik (vonalas infrastruktúra) és negyedik (vállalkozási jellemzők) faktor komponensei átlagosan alakultak ebben a klaszterben, míg az ötödik faktor (természeti környezet) tekintetében átlag alatti értékeket kaptunk. Ez alapján ezt a klasztert „átlagos materiális tőkével rendelkező Helyi Akciócsoportok” névvel illettük.

Összegzés

Jelen tanulmány célja a materiális területi tőke fogalmának értelmezése, valamint önálló kutatások végzése a hazai LEADER Helyi Akciócsoportok materiális területi tőke jellemzőinek feltárása végett.

A tanulmány első részében a területi tőke fogalmát, típusait és elméleti kérdéseit taglaltuk hazai és nemzetközi szakirodalmak alapján. A területi tőkének főként a materiális összetevőire fókuszáltunk. Ezen belül röviden foglalkoztunk a gazdasági tőke, az infrastruktúrális és

az intézményi tőke fogalmával és mérési lehetőségeivel.

Ezután a kutatás módszertanának ismertetésére került sor. Elsősorban a KSH és a NAV adatbázisaira támaszkodtunk a kutatás során. 15 származtatott mutató (gazdasági tőke 5db, infrastruktúrális tőke 5 db, intézményi tőke 5 db) vontunk be faktorelemzésünkbe, azonban egy intézményi tőke indikátort később ki kellett vennünk az faktorelemzésből, mivel nem volt egyértelmű, hogy melyik faktoron helyezkedik el. Ezután 14 mérőkomponenssel újra lefutattuk az elemzésünket. Ennek eredményeként öt materiális faktor jött létre, amelyeket az alkotóindikátorok tartalma alapján a következőképpen neveztünk el: 1) intézményi tőke; 2) gazdasági tőke és oktatási intézmények; 3) vonalás infrastruktúra; 4) vállalkozási jellemzők; 5) természeti környezet faktorok. A faktorok túlnyomó többségében nem keverednek a különböző materiális tőketípusok: az első tisztán intézményi tőke, a harmadik és ötödik kizárólag infrastruktúrális tőke, míg a negyedik csak gazdasági tőkekomponenseket tartalmaznak. Egyedül a második faktor esetében került be a három gazdasági faktorkomponens mellé egy infrastruktúrális (a tízezer főre jutó alap- és középfokú oktatási intézmények feladatellátási helyeinek száma) is.

Ezután klaszterelemzést végeztünk a LEADER Helyi Akciócsoportok faktorok szerinti csoportosítása céljából. Kétfázisú módszerrel a következő öt klaszterbe soroltuk a 103 vizsgált LEADER-kistérséget: 1) alacsony gazdasági tőkével rendelkező Helyi Akciócsoport-

tok; 2) kedvező vállalkozási jellemzőkkel és magas természeti értékekkel rendelkező Helyi Akciócsoportok; 3) nagy materiális tőkével rendelkező Helyi Akciócsoportok; 4) alacsony materiális tőkével rendelkező Helyi Akciócsoportok 5) átlagos materiális tőkével rendelkező Helyi Akciócsoportok.

Az elemzésünk rávilágított arra, hogy nincs olyan klaszter, amelyben valamennyi tőke mérőkomponensei kedvezően vagy kedvezőtlenül alakultak volna. A materiális klaszterszerkezet leíró tulajdonságait összegezve megállapítottuk, hogy a leggyengébb pozíciójú Helyi Akciócsoportok a negyedik klaszterben helyezkednek el, míg a legkedvezőbb helyzetben lévők a harmadik klaszterben találhatóak.

Mivel dinamikus gazdasági és társadalmi környezetben élünk és az elemzések során kapott eredmények csak a vizsgált időpontra vonatkozóan érvényesek, ezért fontosnak tartjuk, hogy a kutatást néhány év múlva megismételjük. Véleményünk szerint egy azonos módszertanon alapuló, összehasonlító kutatás rávilágítana arra, hogyan változik a LEADER és egyéb vidékfejlesztési programoknak köszönhetően a Helyi Akciócsoportok materiális területi tőkéje.

**KASSAI ZSUZSANNA¹ -
ÁLDORFAI GYÖRGY²**

Absztrakt

Nemzetközi kutatások azt mutatják, hogy az EU LEADER programja szignifikánsan hozzájárulhat a területi tőke mennyiségének növeléséhez,

az egyes tőkeelemek minőségének javításához és a köztük lévő kapcsolatok erősítéséhez a Helyi Akciócsoportok területén. A hazai LEADER-kistérségekben azonban ez idáig nem vizsgálták alaposabban országosan a területi tőke jellemzőit a jelenlegi programozási időszakban. Ez az oka annak, hogy az alábbi írásunkban a materiális területi tőke legfőbb sajátosságait tanulmányozzuk a jelenleg futó LEADER programban. A hazai Helyi Akciócsoportok gazdasági, infrastrukturális és intézményi tőkéjének legfőbb jellemzőit tárjuk fel. A többváltozós statisztikai elemzéshez elsősorban a Központi Statisztikai Hivatal adatait használtuk fel annak érdekében, hogy feltárjuk a LEADER-kistérségek közötti hasonlóságokat és különbségeket. Véleményünk szerint a vidékfejlesztési politika, így a LEADER kezdeményezés tervezése és végrehajtása nem nélkülözheti a területi tőkével kapcsolatos széleskörű ismereteket. Reményeink szerint a hosszabb távú versenyképesség elérése érdekében a LEADER kezdeményezés döntéshozói a forráskihelyezések kapcsán hasznosnak tartják majd az általunk előállított ismereteket, és így a kutatási eredményeink hozzájárulhatnak a vidéki közösségek fejlesztéséhez.

Abstract

The examination of material territorial capital in the Hungarian leader local action groups

International research results confirm that the EU LEADER program can significantly contribute to the increase in the quantity of territorial capital in a region and improvement of the quality of its components and the strengthening of relations among them. However, the characteristics of territorial capital of Hungarian LEADER regions have not been examined detailed in the current programming period yet. That is the reason why we study the main features of the material components of territorial capital in the current LEADER program in our paper. We reveal the most important characteristics of economic, infrastructure and institutional capital of Hungarian Local Action Groups. The data of Hungarian Central Statistical Office were mainly used for this analysis and multivariate statistical methods were applied to explore the similarities and differ-

ences between LEADER regions. In our opinion, the planning and implementation of rural development policy and so the LEADER initiative need broad knowledge related to territorial capital. We hope that in order to achieve a long-term competitiveness, the decision makers of LEADER programme find beneficial the knowledge produced by us related to allocation of subsidies and so our research outcomes can contribute to the development of rural communities.

Kulcsszavak: területi tőke, materiális tőke, gazdasági tőke, intézményi tőke, infrastrukturális tőke

Irodalomjegyzék

Alternatív Gazdaság Lexikon (n.é.): A Tőke Tíz Típusa. Letöltés ideje: 2018. március 11. Letöltve: http://hu.alternativgazdasag.wikia.com/wiki/A_T%C5%91ke_T%C3%ADz_T%C3%ADpusa

Áldorfainé Czabadai, L. (2016): A mezőgazdasági diverzifikációhoz kötődő támogatások Magyarországon. In: *Studia Mundi Economica*, 3 (2), pp.16-25. ISSN 2415-9395.

Bourdieu, P. (1999): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz, R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest*, pp. 156-166.

Brasili, C. – Saguatti, A. – Benni, F. – Marchese, A. – Gandolfo, D. (2012): The Impact of the Economic Crisis on the Territorial Capital of Italian Regions. 52nd European Regional Science Congress, Bratislava, 42p. Letöltés dátuma: 2018. március 10. Letöltve: <http://www-sre.wu.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa12/e120821aFinal00646.pdf>

Camagni, R. (2008): Regional competitiveness: towards a concept of territorial capital. In: Capello R. et al. (eds.): *Modelling regional scenarios for the enlarged Europe. European competitiveness and global strategies*. Springer, Berlin-Heidelberg, pp. 33-46.

Dombi, G. – Horváth, Á. – Kabai, G. – Fodor-Kun, E. – Oláh, M. – Sági, Z. – Szabó, P. – Tóth, B.I. (2017): A területi tőke és magyarországi dimenziói. A Nyilvánosságért és a Civil Társadalomért Alapítvány, Balatonfüzfő, 424p. ISBN 978-963-12-8048-7.

Farkas, Z. (2013): A társadalmi tőke fogalma és típusai. In: *Szellem és Tudomány*, 4 (2), pp. 106-133. ISSN 2062-204X.

Jóna, Gy. (2013): A területi tőke fogalmi megközelítései. In: *Tér és Társadalom*, 27/1, pp. 30-50. ISSN 2062-9923.

Jóna, Gy. – Hajnal, B. (2014): A magyarországi kistérségek területi tőkénének alakulása. In: *Területi Statisztika*, 54 (2), pp. 99-118. ISSN 2064-8251.

Jóna, Gy. – Tóth, T. (2012): Concept of territorial capital. *E-Studies*, (7), pp. 1-14. Letöltés ideje: 2018.02.20. Letöltve: <http://www.selyeuni.sk/gtk/e-studies/>.

Józsa, V. - Káposzta, J. – Nagy, H. (2017): The impact of corporate embeddedness of transnational companies on Local Economic Development: Case studies from Hungary. In: *REGIONAL ECONOMY. SOUTH OF RUSSIA*, 2017/2., pp. 14-21. ISSN: 2310-1083

Káposzta, J. (2016): Regionális összefüggések a vidékgazdaság fejlesztésében. In: *Studia Mundi Economica*, 3 (1), pp. 52-61. ISSN 2415-9395.

Kis, K. (2014): Vidékgazdaság, kultúra, lokalizáció: Eltérő válaszok és fejlődési differenciák. In: *Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok*, 9 (1-2), pp. 9-28.

Kovács, P. – Bodnár, G. (2016): Az endogén fejlődés értelmezése vidéki térségekben PLS-útelemzés segítségével. In: *Statisztikai Szemle*, 94 (2), pp.143-161. ISSN 0039-0690.

LEADER European Observatory (1999): *Territorial Competitiveness. Creating a Territorial Development Strategy in light of the LEADER Experience*. Brussels, 44p.

Lin, N. (2001): *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge University Press, New York, 278p. ISBN 978-0-521-47431-3.

Molnár, T. (2015): *Empirikus területi kutatások és módszerek*. Akadémia Kiadó, Budapest, 207p. ISBN 978-963-05-9598-1.

OECD (2001): *Territorial Outlook - Territorial Economy*. OECD Publications Service, Paris, 279p.

Ohnsorge-Szabó, L. (2005): A közületi beruházások gazdasági hatása. In: *Statisztikai Szemle*, 83 (8), pp. 737-759. ISSN 0039-0690

Oláh, I. (2017): 1000 fő alatti települések vizsgálata Magyarországon. Doktori értekezés, Szent István Egyetem, Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola, 167p.

Rechnitzer, J.-Smahó, M.: (2011): Területi politika. Akadémiai Kiadó, Budapest, p.25. ISBN: 978-963-05-9044-0.

Sajtos, L. – Mitev, A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Alinea Kiadó, Budapest, 402p. ISBN 978-963-965-9087.

Tóth, B. (2011): A magyar középvárosok teljesítménye a területi tőke tükrében. In: Területi Statisztika, 2011/5, pp. 531-543. ISSN 2064-8251.

Tóth, T. – Gerencsér, I. (2016): „Lesz ez még így sem” avagy a településvezetők szerepe helyi fejlesztésekben két település példáján keresztül. In: Studia Mundi Economica, 4 (4), pp. 2-11. ISSN 2415-9395.

Jegyzet

A szerzők és elérhetőségük

⁽¹⁾ PhD, egyetemi docens, Szent István Egyetem, GTK, e-mail: Kassai.Zsuzsanna@gtk.szie.hu

⁽²⁾ tanársegéd, Szent István Egyetem, GTK, e-mail: Aldorfai.Gyorgy@gtk.szie.hu

Köszönetnyilvánítás

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-17-3 és ÚNKP-17-4 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült.